

Manilerde Anonimliğin Kaybolması ve Yeni Bir Terim Önerisi Olarak Yazma Mani

Halis Alçın¹

ÖZET

Anonim halk şiirinin en çok söylenen ve sevilen türlerinden biri de mânilerdir. Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen mâniler, bir ucuyla günümüze uzanır. Anadolu coğrafyasında değişik şekillerde adlandırılan mâniler, şekil ve muhteva açısından genel hatlarıyla benzerlikler göstermektedir. Belirli bir gelenek dâhilinde söylenen mâniler, Türk halkının şiir zevkini de en güzel şekilde aksettirmektedir.

Mâniler, anonim halk şiirleri olarak bilinmektedir. Bununla beraber asırlardır mâni yazan âşık ve şairler de vardır. Çalışmamızda bu şairlerin mânilerinden örnekler verdik. Bu mâniler de “yazma mânicilik“ başlığı altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: nâni, yazma mâni, halk şiiri, âşık, Türk Halk Edebiyatı

ABSTRACT

The poets is one of the most frequently sung and most popular types of folk poetry. Poets (manis), which are performed in their original characteristic tradition, have reached today. Poets (manis), which are called different names across Anatolia, generally display a similarity in respect of form and content. Sung within a well-defined tradition, poets best demonstrate the Turkish nation's taste in poetry.

Poets have been known as anonymous folk poems. However, there have been minstrels and poets who write poems for ages. We showed samples of poets in our study and those were examined under the title of “The tradition of writing poets”.

Key words : ashik, manish, ballad, minstrel, poets, Turkish Folk Literature, writing poems.

---

¹ Öğretim Görevlisi, Canik Başarı Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Samsun

Halk Edebiyatı Ürünlerinde Değişim

Halk edebiyatı ürünleri milletimiz tarafından kabul görmüş, asırlardır hiçbir zorlama olmaksızın devam ettirilen, kuşaktan kuşağa aktarılarak bugünlere kadar gelmiş eserlerdir. Bazen bir türküdür, bazen destan; bazen bir hikâyedir. Bazen masaldır eğlendirir; bazen ağıttır, ağlatır; bazen de bir mâni olur birçok işlevi (bilmece, ninni, türkü) yerine getirir.

Kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olan bu ürünler, inancının, duygularının olduğu kadar milletimizin sosyal hayatındaki değişmelerin de izlerini taşır. Dolayısıyla milli kültürümüze ait en güzel, en saf örnekleri halk edebiyatımızda buluruz.

Kültürler yapısı gereği dinamikdir. Bu sebeple de sürekli değişimler geçirir. Bu değişim tamamen bir dönüşüm olmayıp eskiden beri süregelen geleneğin izlerini taşıyan ama yaşanan zamana ve gelişen yeni şartlara uyum sağlama şeklinde ortaya çıkan bir değişimdir.

Tarih boyunca birçok değişim (yurt, dil, din, alfabe) geçiren milletimiz bugün dünyanın farklı yerlerinde hayatını devam ettirmektedir. Farklı ülkelerde yaşayan, farklı sosyal ve ekonomik durumlarla karşılaştıkça da kültürümüzde çeşitli değişimler görülmektedir. Dünyada yaşanan bu değişim ülkemizde de değişimlere sebep olmaktadır.

“Sosyal ve kültürel içerikli birçok değer, yapının, kurumun ve yaşam tarzının yavaş yavaş ortadan kaybolduğu, kaybolmayanların ise yapı ve işlevlerinde bir takım değişimler geçirerek varlığının devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu gelişme aynı zamanda yeni değerlerin, kurumların ve yeni yaşam tarzlarının ortaya çıkmasına ve bunların benimsenmesine de neden olmaktadır” (Er, 1997: 80).

İnsanların hayat şartları, beğenileri değişirken bu değişim, insan davranışlarını tanzim eden, fertler tarafından ortaklaşa benimsenip, nesilden nesle aktarılarak, standart davranış haline dönüşen örf ve âdetlerini (Tatar, 2005: 93) de etkiler. Bu değişim kimi zaman sadece örf ve âdetlerle sınırlı kalmaz geleneğin bizzat kendisi olan dillere de yansır.

Kültür değişmelerine; ekonomik gelişmeler, teknoloji ve sanayileşme ile bunlara bağlı olarak kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması ulaşım imkânlarının artması, yaşanan göçler gibi birçok etken sebep olur. Günümüzde teknolojik

gelişmelere bağlı olarak kültürel hayatımızda meydana gelen değişimler, kademe kademe halk kültürü ürünlerine de yansımaktadır. (Çıblak, 2005: 124 - 136)

Bu değişim konusunda son yıllarda yapılan birçok çalışma vardır. Bunlardan birisi olan ve 2004 yılında Kocaeli Üniversitesi tarafından düzenlenen “**Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu**”nda sunduğu bildirisinde Türker Eroğlu;

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım araçlarını çoğalması, sözlü kültür ortamında icra edilen âşıklığın, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında üretilmesine ve yayılmasına izin vermiştir. Kahvehanelerde, düğünlerde, köy odalarında, hanlarda koşma söyleyip hikâye anlatan âşık günümüzde bir yandan teknolojik gelişmeyi yaşarken diğer yandan da teknoloji dünyasının sosyal alanda oluşturduğu çok yönlü değişimi yaşamaktadır. Bir toplumun yaşayış biçimi değiştikçe kültür yapısında da değişimler, dönüşümler oluşur. Toplum hayatının modernleşmesi aşamasında yaşanan bu değişim âşıklık geleneğini de yeniden şekillendirecek; gelenek, evrilerak devam ettirilecektir kanaatindeyiz.

tespitini yapar. (2005; 199) Değişim sadece âşıklık geleneğinde ya da birkaç alanda değildir. Âşık edebiyatı yanında anonim edebiyatımızda da değişimler yaşanmaktadır.

Mâni Türünde Yaşanan Değişim

İlk bölümde de belirtildiği gibi “mâni” olarak adlandırılan şiirler, sadece halk edebiyatı ürünü olmayıp, düğünde, bayram eğlencelerinde, asker mektubunda, çocuk oyunlarında ve daha birçok kültürel değerimizin bir parçası ve halk edebiyatımızın en canlı örneği olan ve asırlarca, Orta Asya’dan Balkanlara kadar birçok coğrafyada benzer duygularla söylenmiş, kulaktan kulağa, nesilden nesle aktarılmış sözlü edebiyat ürünleridir.

Sözlü halk kültürü ürünleri; yaratıcıları, dinleyicileri ve işlevleri bakımından dinamik bir yapıya sahiptir. Bu ürünlerde görülen en belirgin özellik ürünün meydana geldiği toplumda yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel olarak bazı özelliklerin değişmesidir. (Fedakar, 2005: 216)

Bugün geline noktada insanların hayat şartları, ekonomik durumları değişmekte bu da geleneklere ve kültüre etki etmektedir ki bu değişimden maniler de etkilenmektedir. Bu

konuyu inceleyen bir makalede manilerle ilgili olarak “*eski üretim tüketim tekniklerinin değişmesine bağlı olarak gün geçtikçe hayatımızdan yavaş yavaş çekilmektedir. Eskiden özellikle düğün derneklerde, imece usulüyle yapılan işlerde çeşitli vesilelerle maniler söylenirdi. Günümüzde ise manileri bu geleneğin yaşatıldığı yerlerden veya bu gelenek içinde yaşamış olan insanlardan derleyebiliyoruz.*”(Köktürk 2006: 643) tespiti yapılmıştır.

Sosyo-ekonomik değişimin tesiri ile mânilerde görülen değişimleri iki başlık altında incelemek mümkündür. Bunlardan biri “**mânilerin içyapısında görülen değişimler**” dir ki buna “**anlam özelliklerinde görülen değişimler**” de diyebiliriz. İkincisi “**manilerde anonimliğin kaybolması**”dır.

Mânilerin Anlam Özelliklerindeki Değişimler

Yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış mâni derlemelerine ait kaynaklar incelendiğinde mânilerin şekilden ziyade anlam bakımından değişim yaşadığı görülecektir. Zira en eski örneklerinden günümüze mâniler genellikle dört dizeden oluşan ve 7’li hece ölçüsü ile söylenen şiiirlerdir. (Kafiye ve şekil bakımından karşılaşılan farklı örnekler “Yapılarına Göre Mâniler” başlığı altında daha önceden incelenmiştir.)

Mânilerin kuşaktan kuşağa aktarılırken her yörede özellikle anlam yönünden ufak tefek de olsa değişikliğe uğrayıp, yeniden üretildiği görülür. Anadolu’da sevdalı bir yüreğin sesi olan Anadolu mânisi, Kırım’da yakılmış bir asker türküsünde küçük değişimlerle karşımıza çıkar.

Erzincan’da bir kuş var,

Kanadında gümüş var.

Gitti, yârim gelmedi,

Elbet bunda bir iş var.

İstanbul’da bir kuş var,

Kanatında kümüş bar,

Port Artur’ga kitan kaytmay,

Abat onda bir iş bar.

(Boratav, 1991: 375)

Mânilerde öz ve kalıp aynı kalmakla birlikte kelimelerin değişmesine bir başka örnek de Yugoslavya’dan derlenen bir mâni ile Anadolu’nun sevilen bir türküsünde karşımıza çıkar:

Bir elimde tel oya

Gülmedim doya doya

Çemberimde gül oya

Gülmedim doya doya

Asker **yari** beklerim de
Günleri saya saya

Asker **yolu** beklerim de
Günleri saya saya

(Ago, 1992: 30)

Mânilerde görülen bir başka değişim; şehir hayatının getirdiği, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin dile yeni kattığı kelimelerin mânilerde kullanılmasıdır. Erman Artun mânilerde yaşanan anlamla ilgili değişimler konusunu, 6-8 Kasım 2006 tarihleri arasında Muğla / Fethiye’de düzenlenen “IV.Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Mâniler) Sempozyumunda” şu şekilde dile getirir:

Eski manilerle, günümüz manileri arasında fark vardır. Yaşama biçimi ve buna bağlı olarak beğeniler değiştiği için maniler yeni kültürde değişikliğe uğramıştır. Günümüzde ekonomik koşullar, teknoloji, yeni hayat koşulları manilere yeni öğeler sokmuştur. Eski manilerin bir olaya bir duruma dayalı olduğunu söyleyen kaynak kişiler günümüzde her şeyin mani konusu olduğunu söylüyorlar. Eskiden genç kızlarla delikanlıların birbirlerine mani atmaları çok yaygınmış. Eskiden söylenen her manide, aşk, evlenme isteği, oğul, koca özlemi vb. gibi özellikler aranmış. Bazı kaynak kişiler eski yeni mani arasında fark olmadığını söylerken, bazı kaynak kişiler de eski manilerin daha duygusal, daha anlamlı, daha özlü sözlerle örülü olduğunu söylüyorlar (2007: 3).

Mânilerde Anonimliğin Kaybolması

Mânilerin söyleyenleri bilinmediği için birçok kaynakta anonim halk edebiyatı ürünü kabul edilmektedir. Aslında anonim denilen edebiyat ürünlerinin de mutlaka bir söyleyeni vardır. Fakat zamanında kimin söylediği kayıt altına alınmadığı için, aradan geçen yıllar içerisinde isimler unutulmuştur. Anonimleşme sadece Türk edebiyatında karşılaşılan bir durum değildir.

Anonim halk edebiyatı ürünlerinde de değişimler eskiden beri olmuştur. Asırlarca anonim olarak kuşaktan kuşağa nakledilen maniler diğer sözlü edebiyat ürünleri gibi artık kayıt altına alınmaktadır.

Sözlü edebiyat ürünlerimiz olan anonim destanlar, masallar, hikâyeler derlendiği gibi günümüzde bunların benzerleri de üretilmiştir. Anonim destanların yanında yapay destanlar;

anonim malsalların yanında yapay masallar; anonim türküler yanında söyleyeni belli türküler de edebiyatımızda yerini almıştır.

Bugün iletişim imkânlarının hızla artmaktadır. Köy veya şehir ortamlarında ortaya konan şiir, masal, hikâye gibi edebiyat ürünleri bazen bir video veya ses kaydı halinde internette paylaşılmaktadır. Günümüzde insanlar, şiirlerine hatta bir dörtlük ya da beyitlerine bile sahip çıkan insanlar vardır. Artık insanlar şiirlerini, yazılarını çok çabuk ve ucuza kitap halinde getirebilmektedir ki bu durum anonimleşmeyi engellemektedir.

Bugün gelinen noktada anonim edebiyat ürünleri eski örnekler dışında yeni üretilen ürünlerle desteklenmemektedir. Zira edebi ürünlerin (masal, türkü, şiirler, deyişler vb.) ekonomik açıdan değer kazanması ve "Telif Yasası" gibi durumlar şairlerin şiirlerine, âşıkların söyledikleri türkülere sahip çıkmasını sağlamıştır.

Kısacası artık bir ürünün anonim olması çok zordur. Anonim olma durumunun ortadan kalkması, anonim edebiyattaki tür ve biçimlerin yok olması demek değildir. Anonim edebiyat ürünlerinin eskiden beri âşık edebiyatında karşılıkları vardır. Anonim türkü olduğu gibi Karacaoğlan'a, Erzurumlu Emrah'a, Dadaloğlu'na, Pir Sultan'a ve daha birçok aşığa ait türküler de vardır. Yani aynı türün sahibi bilineni de bilinmeyeni de vardır.

Ancak maniler diğer sözlü edebiyat ürünlerine göre daha şansız diyebiliriz. Çünkü cumhuriyet döneminde özellikle müzik alanında yaşanan derleme faaliyetleri yöresel türkülerini kaynak kişilerden derleyerek yazılı hale getirirken, öz itibari ile dinamik ve değişken olan sözlü kültürü değişmez ve statik olan yazılı kültüre dönüştürmüştür. Bu dönem radyo ve televizyonun devreye girmesi ile hız kazanmıştır. Aslında bu durum âşık edebiyatı için bir kazanım sayılsa da anonim edebiyat ürünleri için kan kaybı yaşatmıştır. Hele üniversitelerin devreye girmesi ile iyice hızlanan derleme faaliyetleri edebi ürünleri önce kaynak kişilerle sabit hale getirmiş, ardından da bizzat söyleyenine ulaşarak âşık veya şairini bulup kayıt altına almıştır.

Anonim halk edebiyatının en tanınmış türü olan türkülerin yanısıra, "Unutursun Mihribanım" da olduğu gibi sözleri bir şairin elinden çıkıp bestelenerek dilden dile dolaşan yeni türküler söylenmeye başlamıştır. Özhan Eren'in "Kara Tren'i" anonim dediğimiz türküler kadar sevilirken, türkülerin sadece anonim olmadığının da habercisi olmuştur.

Orta Asya'dan Balkanlara, Kırım'dan Kerkük'e kadar tüm Türk dünyasında yaygın olan bu şiir türü bir gelenek halini almıştır. Birçoğunun okuma yazması bile olmayan köylü kadınların kızların yanında onlara göre daha az sayıda erkeklerin de söylediği maniler sözlü olarak yayılırdı. Âşığın veya şairin isminin anılmadığı bu şiirleri söyleyenler unutulur ve anonim edebiyat ürünleri arasına katılırdı.

Türkülerle başlayan, masallar, halk hikâyeleri ile devam eden bu derleme çalışmalarında mâniler diğer türler kadar şanslı olamamıştır. Oysa diğer türlerde görülen değişim mâni türü için de geçerlidir. Bugün özellikle internet ortamında yazı, ses ve video olarak yayınlanan manilerin hepsinin anonim olduğunu söylemek zordur. İçlerinde anonim olanlar olduğu gibi belki ilk defa duyulan yani o kişi tarafından söylenen ferdi eserler de mevcuttur.

Yazma Mâni ve Yazma Mâni Geleneği

Türkü, masal, destan gibi diğer türlerde yaşanan değişim mâni için de geçerlidir. Aslında çok eski zamanlardan beri âşıklar, hatta kalem şairleri de mâni söylemiş ve yazmışlardır.

Bu âşık ve şairlerimizin hayatlarına göz attığımızda, bizim ulaştığımız isimler arasında en eski olanı **Erzurumlu İbrahim Hakkı** (1703 – 1780)'dir. Tekke şairlerimiz arasında kabul edilen Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın yaşadığı yıllar bile esas alındığında, o günden bu güne 300 yılı aşan bir zaman da farklı yerlerde yaşayan farklı meslek ve meşrepten birçok insanın mâni yazdığı ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi her sözün bir söyleyeni vardır ve sözün sahibi de o ilk kişidir. İsmi unutulmuş kişilere ait mânilerden oluşan mâni söyleme işin, asırlardır “mani atma”, “mâni yakma” gibi isimlerle anılmaktadır.

Biz de elimizdeki örneklerden hareketle yazma söyleyeni belli olan mânilerden oluşan ve yüzyıllardır sessiz sedasız süregelen mâni yazma işini “**yazma manicilik**” olarak adlandırdık. Bu nihaî bir adlandırma olmamakla beraber bir ihtiyaçtan doğmuştur ve bu işi anlatma adına bir çabanın ürünüdür.

“Âşıklar ve Şairler Tarafından Yazılıp Söylenen Mâniler” incelendiğinde yazma mâni ve yazma mâniciliğin eskiden beri sürdüğü görülür. Sözlü kültürün üreticisi olan âşıkların bile değiştiği günümüzde yaşanan değişimden “söz” de payını almıştır. “Söz uçar yazı kalır” atasözünde de ifade edildiği gibi fani olan insanın ölümsüzlük arzusu ona kalıcı eserler verdirmiştir. Fani insanın trajik hayatında kalıcı eser verme çabası çeşidi ne olursa olsun sanatla ve sanatçı ile bir nebze teskin edilmektedir.

Âşıklar ve Şairler Tarafından Yazılıp Söylenen Maniler

Maniler de tıpkı diğer şiirler gibi mutlaka bir ilk söyleyeni olan halk edebiyatı ürünlerdir. Ancak kısa olması ve diğer şiirlerde olduğu gibi sahibinin ismini taşırmaması sebebiyle çok kısa zamanda anonimleşirler. Bu sebeple de birçok kaynakta anonim halk şiiri ürünü olarak tanımlanır.

Oysa maniler, özellikle Azerbaycan-Kerkük sahasında âşık tarzı şiir geleneği içerisinde âşıklar tarafından da söylenen şiirlerdir. Aslında değişik zamanlarda birçok âşık halk edebiyatımızda kafiyenin ana biçimi olan koşma tipi kafiyeyi bırakıp mani tipi kafiyeyi kullanmışlar hatta 7'li hece ile bağımsız dörtlüklerden oluşan maniler de söylemişler hatta birbirleriyle mâniler şeklinde atışmalar da yapmışlardır. Âşık Sümmanî ve Âşık Zülalî bu şekilde atışma yapmışlardır (Dizdaroğlu, 1969: 64 - 65)

Âşıkların yanı sıra 16. yüzyıl tasavvuf şairlerinden Muhiddin Abdal, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi tekke şairleri de mani yazmışlardır. (Kaya, 2000: 84) Osmanlı'nın son dönemlerinde milliyetçilik fikirlerinin gelişmesi ile birlikte halka yönelen birçok şair de mâni şeklinde şiirler yazmıştır.

Sonuç olarak, XVI. Yüzyıldan günümüze değin Anadolu sahasında yüzlerce yıldır mani söyleyen âşık ve şairler olduğunu görülmektedir. Yaşadıkları döneme göre mani türünde eser vermiş pek çok âşık ve kalem şairimiz mevcuttur.

KAYNAKÇA

AGO, Arif, 1992, "**Makedonya Türk Yazarlarının Eserlerinde Türk Halk Edebiyatından Örnekler**", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kongresi Bildirileri*, c.2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ARTUN, Erman, 2007. "**Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği**", *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildirileri*, Muğla: Fethiye Belediyesi Kültür Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili, 1991. **Folklor ve Edebiyat - 2**, İstanbul: Adam Yayınları.

ÇIBLAK, Nilgün, 2005. **“Halk Kültüründe Değişimin Mersin Tahtacıları Halk Kültürü Örneğinde Değerlendirilmesi”, Halk Kültüründe Değişim Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

DİZDAROĞLU, Hikmet, 1968. **“Halk Şiirinde Türler”**, **Türk Dili**, C.XIX, S.207, İstanbul, s.193.

ER, Tülay, 1997. **“Dörtdivan Kasabasında Sosyal ve Kültürel Değişme”**, **Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu**, 11-12 Ekim 1997, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Basımevi.

EROĞLU, Türker, ALTUN, Işıl, 2005. **“Âşık Kahveleri ve Usta Çırak İlişkisinde Erzurum - Kocaeli Örneği”**, **Halk Kültüründe Değişim Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

FEDAKAR, Selami, 2005, **“Özbek Sözlü Destan Geleneğinde Değişim ve Tür Sorunu”**, **Halk Kültüründe Değişim Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

KAYA, Doğan, 2000. **Anonim Halk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ.

KÖKTÜRK, Şahin, 2006. **“Samsun Manilerinde Sosyal Temalar”**, **Geçmişten Geleceğe Samsun-2006 (1. Kitap)**, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı.

TATAR, Hüsniye CANBAY, 2005. **“Sosyal Değişme Sürecinde Kitle İletişimi ve Kültür”**, **Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.